

ERFGOED BRUSSEL

April 2018 | Nr026-027

Dossier **KUNSTENAARSATELIERS**

Varia INTERIEURINRICHTING VAN HET KIK
GESPREKKEN OVER IMMATERIEEL ERFGOED

DE RESTAURATIE VAN DE ATELIERWONING VAN ARTHUR ROGIERS. ERVARINGEN VAN DE BOUWHEER EEN GESPREK MET NIKO JORISSEN EN JAN KNOPS

GRIET MEYFROOTS

KUNSTHISTORICA, DIRECTIE MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

Mevr. Niko Jorissen en Dhr. Jan Knops in het gerestaureerde atelier van hun woning (A. de Ville de Goyet, 2017 © BUP/BSE).

De voormalige atelierwoning van Arthur Rogiers in de Keizer Karelstraat te Brussel werd na jarenlange verwaarlozing zorgvuldig gerestaureerd. Vandaag is dit opnieuw een plek waar gewoond, geleefd en gewerkt wordt, maar bovenal een pand met een ziel, dat geschiedenis uitademt én getuigt van de liefde van de eigenaars voor hun buitengewone stek.

In 2014 verwierf de familie Knops-Jorissen de atelierwoning Rogiers, die sinds in 1988 in haar totaliteit beschermd is als monument. In de daaropvolgende jaren restaureerden zij het pand. Hun verhaal geeft ons een boeiende en leerrijke inkijk in de manier waarop ze het soms hobbelige traject van de restauratie van hun bijzondere woning met *roof-top* studio doorliepen.

Niko Jorissen, pedagogisch consultant, en Jan Knops, artistiek leider van de vzw Initia, eigenaars en bewoners van het pand, waren de drijvende kracht achter de restauratie. Op basis van een intense samenwerking met Françoise Boelens, dossierbeheerder van de Directie Monumenten en Landschappen (DML), met Barbara Van der Wee, restauratie-architecte gespecialiseerd in art-nouveau-erfgoed en de vaklui die de werken uitvoerden, slaagden zij er met een aanzienlijke

Het atelier voor en na de restauratie (links: © Barbara Van der Wee Architects; rechts: A. de Ville de Goyet, 2017 © BUP/BSE).

dosis geduld en doorzettingsvermogen in om het hele restauratietraject, van project tot en met werf, tot een fraai einde te brengen. Zij vertellen met veel enthousiasme over hun woning en hun ervaringen met de restauratie.

Hoe zijn jullie met de atelierwoning Rogiers in contact gekomen en wat heeft jullie overtuigd om dat pand aan te kopen?

We woonden al in de buurt van de woning Rogiers; de gevel was ons dus niet onbekend toen het pand in 2012 te koop werd gesteld. Bij een eerste bezoek waren we echter niet overtuigd. Het huis – dat in heel slechte staat was – bleek met zijn kleine woongedeelte niet echt geschikt als familiewoning voor ons gezin, toen nog met twee inwonende kinderen.

Anderhalf jaar later bleek de woning nog steeds te koop te staan. Voor ons lagen de kaarten toen enigszins anders: onze kinderen waren ondertussen het huis uit en nieuwe professionele projecten boden andere perspectieven. Jan wilde zich in de nabije toekomst gaan toeleggen op screenings van videokunst en de atelierruimte opende in dat verband interessante mogelijkheden. Hierdoor keken we nu met andere ogen naar de woning. Onze verwachtingen en noden en, aan de andere kant, de mogelijkheden die het huis

bodt vielen nu mooi in de plooi. Het beperkte woongedeelte vormde in dit scenario ook minder een hinderpaal. We hebben dan de knoop vrij snel doorgemaakt en het pand gekocht met de bedoeling het op korte termijn – al bleek ‘kort’ achteraf relatief – op te knappen en erin te kunnen trekken.

Waren jullie, als nieuwe eigenaars van een beschermd art-nouveaupand, al geïnteresseerd in architectuur en de art nouveau in het bijzonder?

Vooraleer we de woning Rogiers aankochten, hadden we al een aantal renovaties achter de rug, met name van art-decopanden. We zijn inderdaad liefhebbers van kunst en architectuur en hebben affiniteit met de art nouveau en art deco. In het verleden kruisten verschillende andere art-nouveaupanden ons pad, waaronder de villa Carpentier in Ronse en de woning Frison in Brussel, beide van Horta, maar om allerlei redenen leidden die ‘ontmoetingen’ niet tot concrete plannen.

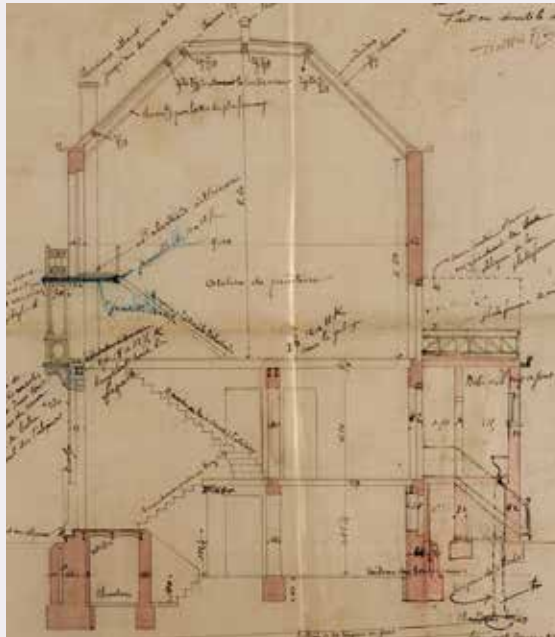
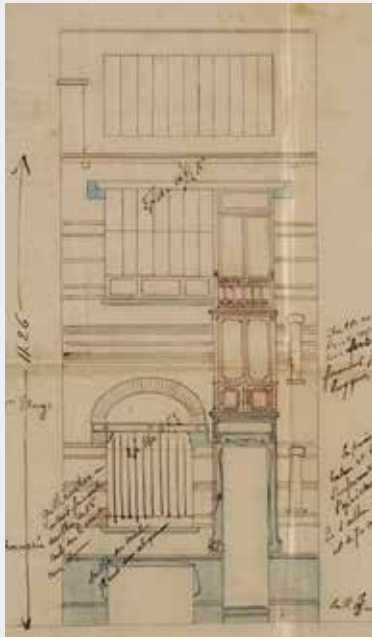
Wat ons persoonlijk wel aantrok in de atelierwoning Rogiers is dat de art nouveau hier eerder ingetogen aanwezig is. De geometrische abstractie en de ruimtelijke kwaliteiten van de woning en haar atelier primeren op het decor. Daardoor zijn de ruimten ook verenigbaar met onze interesse voor hedendaagse

kunst en met onze projecten op dat gebied.

Bent u ook geïnteresseerd in de figuur van Arthur Rogiers, de schilder die de woning liet bouwen?

Absoluut, de figuur van Rogiers, maar ook het hele verhaal rond de bouw van zijn atelierwoning, zijn band met Hamesse en de latere geschiedenis van de woning intrigeren ons. De historische studie die Linda Van Santvoort maakte in het kader van ons dossier, documenteerde dit al voor een deel, maar Niko ging – en gaat – ook zelf actief op zoek naar nieuwe informatie. Over de figuur van Arthur Rogiers zelf is echter nog vrij weinig bekend. We konden zelf een drietal schilderijen van hem traceren – die overigens niet getuigen van een bijzonder artistiek talent ...

Rogiers kon reeds op jonge leeftijd – hij werd in Gent geboren in 1873 – een eigen, vrij bescheiden atelierwoning laten bouwen. Mogelijk haalde hij de nodige inkomsten hiervoor ook uit zijn activiteiten als decorateur. De opdracht voor zijn atelierwoning gaf hij aan zijn goede vriend en generatiegenoot Paul Hamesse, die toen ook aan het prille begin van zijn carrière stond. Het huis van Arthur Rogiers was trouwens zijn eerste realisatie als zelfstandig architect. Mogelijk kenden ze elkaar via kunstkringen (zoals Le

Gevelopstand en plannen van de eerste bouwphase, 1989 [© SAB OW 8842].

Sillon) waarmee Hamesse in contact kwam, en via het tijdschrift *La Gerbe*. Slechts enkele jaren nadat hij zijn intrek nam in zijn woonst in de Keizer Karelstraat, verbouwde Rogiers de woning al grondig – een opdracht die hij opnieuw aan Hamesse toevertrouwde. Aan de zuidkant van het atelier liet hij een mezzanine met twee kamers bouwen. Mogelijk had dit te maken met een gezinsuitbreiding? In elk geval moet dit opnieuw een dure aangelegenheid zijn geweest: de achterste dakhelft werd grondig verbouwd en metalen liggers moesten geplaatst worden om de mezzaninevloer te dragen.

Maar daar liet Rogiers het niet bij: nauwelijks twee jaar later, in 1904, liet hij, opnieuw door Hamesse, een volledig nieuwe atelierwoning bouwen, ditmaal een enorme villa met atelier in de Vergotestraat te Sint-Lambrechts-Woluwe. Toch wat bizar, niet? Rogiers woonde dus slechts enkele jaren in zijn eerste woning, die hij in die korte tijd bovendien nog grondig verbouwde... Zijn eerste atelierwoning aan de Keizer Karelstraat werd in 1908 verkocht aan kunstenaar en schrijver

Jules Potvin (die er tot 1920 woonde) en werd ook later nog bewoond door kunstenaars: Paul Sterpin, van 1920 tot 1960, en Martin Reisberg vanaf 1960 tot 2011. Het pand werd toen echter al geruime tijd eerder als opslagruimte dan als atelierwoning gebruikt, een bestemming die de aftakeling van het pand overigens in de hand werkte.

Wij hopen in de toekomst nog meer te weten te komen over de figuur van Rogiers, misschien op basis van toekomstige informatie over zijn kunstenaarsvilla aan de Vergotestraat. Ook de nauwe band tussen architect en opdrachtgever, Hamesse en Rogiers, lijkt ons een boeiend gegeven om verder uit te spitten.

Toen u het pand kocht, was het dus erg verwaarloosd en aan een grondige restauratie toe. Waren jullie al vertrouwd met de Brusselse erfgoedzorg? Hoe verliep het hele proces?

We hadden ervaring met renovatie maar hadden nog nooit een beschermd pand gerestaureerd. Bij aankoop werd ons natuurlijk onmiddellijk meegedeeld – er werd zelfs voor ‘gewaarschuwd’ – dat het om

een beschermd goed ging. We wisten dus wel dat de marge om wijzigingen door te voeren beperkt zou zijn, maar we konden ons toen nog niet voorstellen wat het restauratieproces in praktijk zou betekenen.

Na de aankoop, in februari 2014, hadden we een eerste telefonisch contact met de DML, meer bepaald met mevrouw Françoise Boelens die ons dossier verder zou beheren. Anderzijds gingen we op zoek naar een architect. We kwamen vrij snel bij Barbara Van Der Wee terecht, die we al kenden als restauratie-architecte van enkele befaamde art-nouveaupanden.

Wij dachten vervolgens snel aan de slag te kunnen gaan, te meer daar we ons pand voor verdere aftakeling wilden behoeden: het regende er namelijk binnen. Jan heeft zelf nog bassins geplaatst om het regenwater op te vangen en verdere schade te beperken. Maar wat dat snel starten betreft, waren we wat naïef en onderschatten we in eerste instantie de voorwaarden en eisen die opgelegd zouden worden. We hebben onze verwachtingen dan ook her en der moeten bijschaven. Elk aspect moest tot in de kleinste details op voorhand

bestudeerd en besproken worden met de DML. Dat nam erg veel tijd in beslag – wat voor ons moeilijk lag, aangezien we zo snel mogelijk tot actie wilden overgaan en in ons pand wilden gaan wonen en werken.

Wat was voor u belangrijk of onontbeerlijk om het huis naar jullie maatstaven en wensen te kunnen aanpassen? En heeft u in dat verband ook bepaalde toegevingen moeten doen?

We wisten wel op voorhand dat we mee moesten gaan in het verhaal van dit beschermde pand – en we wilden dat ook. In dat opzicht waren we bijvoorbeeld niet op zoek naar een maximaal hedendaags comfort. Toch was het voor ons essentieel om de woning op een aantal punten te kunnen verbeteren, zoals door het creëren van een betere wisselwerking tussen het huis en zijn tuin en door de woning, en zeker de gigantische atelierruimte, goed te kunnen isoleren. Pas na heel intensief en lang overleg met Monumenten en Landschappen, kwamen we over die aspecten tot een akkoord.

Neem nu ons voorstel om de relatie met de tuin te verbeteren: aanvankelijk overwogen we een uitbouw achteraan, op de begane grond. Zo zou het contact met de tuin verbeteren en de oorspronkelijke, minimale woonruimte wat uitgebreid kunnen worden, waardoor we de woonfunctie zoveel mogelijk uit het atelier konden halen. Dit voorstel werd echter niet aanvaard omdat het de oorspronkelijke compositie van de achtergevel verstoorde. De argumenten die we vanuit Monumenten en Landschappen kregen, klopten wel. Daardoor konden we ons ook bij die weigering neerleggen, al moesten we hierdoor inboeten op het gebruik van het atelier als werkruimte. Gelukkig kwamen we vervolgens wel tot een akkoord over ons alternatieve voorstel, namelijk het plaatsen van sobere terrassen

tegen de achtergevel, die een gevoel van ruimtelijkheid en openheid naar de tuin creëerden. Dit aspect was voor ons cruciaal in termen van woonbaarheid.

Ook over het verbeteren van de isolatie werd heel intensief overlegd en gediscussieerd. Zo werd voor elk raam grondig bestudeerd of behoud al dan niet mogelijk was, elke millimeter werd als het ware besproken! Het grote atelierraam bleek in te slechte staat om te restaureren. Het werd identiek nagemaakt, met een kleine aanpassing die de plaatsing van een nieuwe isolerende begla-

De voorgevel voor en na de restauratie (links: © Barbara Van der Wee Architects ; rechts: A. de Ville de Goyet, 2017 © BUP/BSE).

De achtergevel voor en na de restauratie (links: © Barbara Van der Wee Architects; rechts: A. de Ville de Goyet, 2017 © BUP/BSE).

zing mogelijk maakte. De deur naar het balkon naast dit raam is wel nog oorspronkelijk. Vanuit energie-standpunt vormt die deur een 'lek', maar daar kunnen we mee leven aangezien er reeds een grote verbetering merkbaar is, want ook het dak werd goed geïsoleerd.

U was zeer nauw betrokken bij het overleg en de discussies met de Directie Monumenten en Landschappen. Stond u ook dicht bij de eigenlijke restauratiewerf?

Zeker en vast. Vanuit onze ervaring met eerdere renovaties, hadden we van meet af aan de intentie om de uitvoering van de werken van nabij op te volgen en te begeleiden. Toen de werken eindelijk – na bijna drie jaren van onderhandelingen en procedures – in september 2016 van start konden gaan, hebben we ze dag in dag uit op de voet gevolgd. Tot in de lente van 2017, toen ons huis op enkele werken na bewonensklaar was, bleef Jan ononderbroken ter plaatse. Dat was een bewuste keuze. Vanuit onze renovatie-ervaring en bij wijze van 'budgetbewaking' zijn we zelf ook actief op zoek gegaan naar geschikte oplossingen, pro-

ducten en aannemers. Zo ontdekten we bijvoorbeeld een zinken dakbedekking die het traditionele systeem met roeflatten perfect nabootst, maar tegelijk ook compatibel is met een hedendaags isolatiesysteem.

Voor de gevelreiniging vonden we het belangrijk om ecologisch tewerk te gaan en uiteindelijk kwamen we uit bij een ecologisch verantwoord product dat een heel zachte reiniging toelaat die het patina van het pand niet aantast.

Ook het atypische verwarmings- en ventilatietoestel in de atelierruimte kwamen we zelf op het spoor. Na een eerste piste onderzocht te hebben – een innovatieve, zeer fijne vloerverwarming die echter het uitzicht van de vloer al te drastisch zou wijzigen – zagen we dit plafond-element tijdens een bezoek aan de voormalige tramremise De Hallen in Amsterdam: het industriële uitzicht, als het ware een grote metalen spiraal, past uitstekend bij het atelierkarakter... en het werkt perfect!

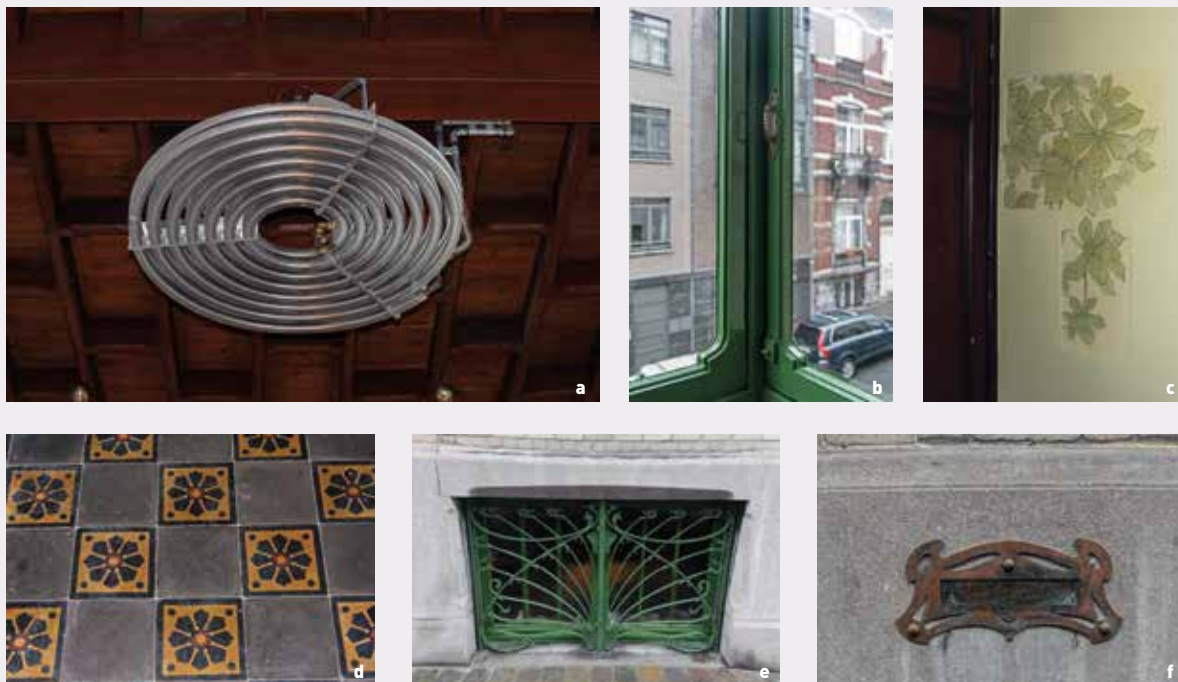
Voor de vervanging van de cementtegels in het souterrain vonden we dan weer een fabrikant die exacte kopieën kon maken van de originele tegels.

Kwamen er tijdens de werf onvoorziene werken bij? Deden er zich tijdens de werken onverwachte ontdekkingen voor?

Een paar maal zijn we toch verrast geweest door de bijkomende eisen die werden gesteld tijdens de werf, zoals toen in het atelier een reeks kabels die reeds in opbouw gelegd waren achteraf toch in de muur moesten worden ingewerkt.

Er waren ook vele discussies over de kleurstellingen van muren en schrijnwerk. Hoewel er kleuronderzoek uitgevoerd werd, waren de resultaten niet steeds eenduidig. Maar het moet gezegd dat we de inbreng van Mevrouw Boelens in dat verband ook erg appreciëren. Op haar aandringen behielden we, bij wijze van voorbeeld, de oorspronkelijke, roodbruine afwerking van de plankenvloer die we aanvankelijk liever blank hadden gelaten. Daar zijn we achteraf heel blij mee.

Anderzijds was er ook soepelheid vanwege Monumenten en Landschappen, bijvoorbeeld om de reconstructie van de oorspronkelijke kleuren niet al te ver door te drijven. Zo was er begrip voor dat we niet terug wilden keren naar de

Details na restauratie : nieuw verwarmingstoestel in het atelier (a), erkerraam (b) , stratigrafisch venster in inkomhal (c); tegelvloer van het souterrain (d), hekwerk van het kelderraam (e), brievenbus (f) [A. de Ville de Goyet, 2017 © BUP/BSE].

oorspronkelijke donkerrode kleur van de atelierruimte. Die kleur was voor ons immers onverenigbaar met het gebruik van het atelier dat wij in gedachten hadden.

Tijdens de werf werden ook mooie decorschilderingen in de inkomhal en het trappenhuis ontdekt waarvan enkele fragmenten werden blootgelegd. Ook hier werd nog verder onderzoek naar verricht. De moeite waard, dat wel, maar opnieuw vergde dat extra tijd!

Hoe kijkt u vandaag naar het resultaat van deze restauratie en, achteraf beschouwd, naar het verloop ervan?

We zijn erg tevreden met het resultaat en hebben het gevoel een goed evenwicht bereikt te hebben tussen enerzijds het behoud en de restauratie van het pand en anderzijds de leefbaarheid ervan. Ondanks het lange en vaak moeilijke parcours zouden we die uitdaging, ook met wat we vandaag weten, opnieuw aangaan.

Toch zouden er een aantal aspecten van dit proces merkbaar beter kunnen: eerst en vooral duidelijkere en kortere procedures. Zeker voor particuliere eigenaars die, zoals wij, hun pand logischerwijze zo snel mogelijk willen bewonen na aankoop. Ook een heldere en nauwkeurige omschrijving van de restauratie-eisen, en dat van bij aanvang, is onontbeerlijk. Dat die eisen streng zijn en de lat ligt hoog, begrijpen we. Maar de prioriteitsbepaling kan duidelijker en vroeger in het proces worden gesteld.

Uiteindelijk vormde de factor 'tijd' voor ons een van de grootste obstakels en in die zin een probleem dat onze eigen projecten vertraging opliepen door de lange procedure. Al moet gezegd dat die 'tijd' op een bepaalde manier ook zijn nut had: we kregen daardoor een 'voortschrijdend inzicht' in de standpunten en eisen die vanuit Monumenten en Landschappen op ons afkwamen. De 'tijd' verkleinde de afstand tussen onze visies en droeg geleidelijk aan

bij tot een groeiende wederzijdse verstandhouding en begrip.

Tot slot lijkt het ons zinvol onze ervaringen te kunnen delen en uit te wisselen met andere eigenaars en erfgoedzorgers. Wij plannen alvast een website waar we, naast de artistieke activiteiten die we in ons atelier zullen organiseren, ook de geschiedenis en de restauratie van ons pand zullen belichten. Misschien zou een platform waar eigenaars van beschermde panden hun ervaringen kunnen delen ook wel een goed idee zijn.

NOTEN

1. L. VAN SANTVOORT, 'Kunsthistorische waardestelling', in *Restauratie van het voormalig huis en atelier van kunstschilder Rogiers. Voorstudie door arch. B. Van Der Wee in opdracht van Jan Knops en Niko Jorissen, 30/04/2014, pp. 48-57.*
2. www.irismonument.be: Sint-Lambrechts-Woluwe, Vergotestraat 34.

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Stéphane Demeter, Paula Dumont,
Murielle Lesecque,
Griet Meyfroots, Cecilia Paredes
en Brigitte Vander Bruggen

EINDREDACTIE NEDERLANDS

Paula Dumont en Griet Meyfroots

EINDREDACTIE FRANS

Stéphane Demeter

REDACTIESECRETARIAAT

Murielle Lesecque

COORDINATIE ICONOGRAFIE

Julie Coppens en Griet Meyfroots

COORDINATIE DOSSIER

Griet Meyfroots

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Marie Becuwe, Laurence Brogniez,
Marcel M. Celis, Victoire Chancel,
Tatiana Debroux, Paula Dumont,
Jacinthe Gigou, Coralie Jacques,
Harry Lelièvre, Judith Le Maire,
Isabelle Leroy, Gertjan Madalijns,
Dominique Marechal,
Griet Meyfroots, Christian Spapens,
Iwan Strauven, Linda Van Santvoort,
Francisca Vandepitte, Brigitte Vander
Bruggen, Tom Verhofstadt

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels,
Ubiqu Belgium NV/SA

NALEZING

Koenraad Raeymaekers,
Wim Kenis, Harry Lelièvre,
Coralie Smets, Tom Verhofstadt en
de leden van het redactiecomité

VORMGEVING

Polygraph'

ONTWERPER MAQUETTE

The Crew communication nv

DRUK

IPM printing

VERSPREIDING EN

ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen
bpeb@gob.brussels

BEDANKINGEN

Cathy Clarisse, Chantal d'Udekem,
Anne Macebo, Mary Peterson,
Linda Van Santvoort, Menno de Boer

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Bety Waknine, directrice-generaal
van Brussel Stedenbouw en Erfgoed/
Gewestelijke overheidsdienst
Brussel, CNN – Vooruitgangstraat
80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd
onder de verantwoordelijkheid
van de auteurs. Alle rechten voor
het reproduceren, vertalen of
herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Directie Monumenten en
Landschappen – Cel Sensibilisatie
CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel
<http://www.erfgoed.brussels>
broh.monumenten@gob.brussels

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen
om alle reproductierechten te betalen
toch nog gerechtigden zijn die niet
gecontacteerd werden, dan worden zij
verzocht zich kenbaar te maken bij de
Directie Monumenten en Landschappen
van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

LIJST MET AFKORTINGEN

AML - Archives et Musée de la
Littérature, Bruxelles (Belgique)
BUP/BSE - Bruxelles Urbanisme
et Patrimoine / Brussel
Stedenbouw en Erfgoed
CIBG - Centrum voor Informatica
voor het Brusselse Gewest
CIDEF - Centre d'Information, de
Documentation et d'Étude du Patrimoine
KBR - Koninklijke Bibliotheek van België
KCML - Koninklijke Commissie voor
Monumenten en Landschappen
KIK-IRPA - Koninklijk Instituut voor
het Kunstpatrimonium / Institut
royal du Patrimoine artistique
KMKG - Koninklijke Musea voor
Kunst en Geschiedenis
KMSKB - Koninklijke Musea voor
Schone Kunsten van België
SAB - Stadsarchief Brussel

ISSN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2018/6860/023

Cette revue paraît également
en Français sous le titre
Bruxelles Patrimoines.

Erfgoed Brussel Reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu ?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken
en kantoren

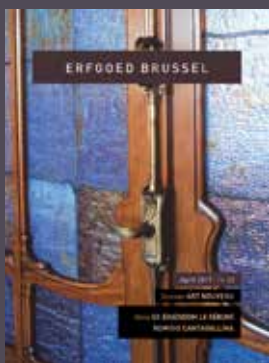
017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

021 - December 2016
Victor Besme

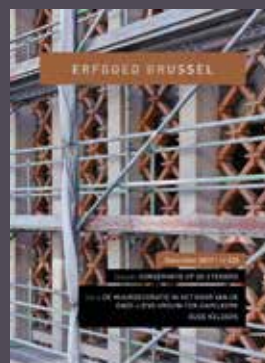
Laatste nummers

022 - April 2017
Art nouveau

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

2018
EUROPEAN YEAR
OF CULTURAL
HERITAGE
#EuropeForCulture

BRUSSEL STEDENBOUW EN ERFGOED
GEWESTELIJKE OVERHEIDSDIENST BRUSSEL

20 €

ISBN 978-2-87584-164-3